

OHRANJANJE ETNIČNE IDENTITETE IN TRADICIJE MED SLOVENSKIMI IZSELJENCI IN NJIHOVIMI POTOMCI V ZDRUŽENIH DRŽAVAH AMERIKE

Mirjam Milharčič-Hladnik

COBISS 1.01

UVOD

Govorim z uspešno novinarko iz Pittsburgha, rojeno pred sedeminšestdesetimi leti slovenskim staršem v predmestju nekdanjega jeklarskega mesta v Pensilvaniji, ki je privabljal tisoče slovenskih izseljencev. Njeni stari starši so prispeli v te kraje iz okolice Kranja, tako kot večina drugih, enkrat v prvih desetletjih 20. stoletja. Pripoveduje, da ji je bilo v otroštvu večkrat nerodno zaradi njenega porekla.

»Ko si v osnovni šoli in odpreš učbenik in tam so Francozi in se govori o Napoleonu, in potem so tam Grki in Rimljani in govori se o Angležih in Škotih in ne vidiš nobenih Slovencev nikjer v zgodovinskih knjigah, si kot otrok razlagaš, da, hej, mi pa ne sodimo sem. Zato sem vprašala mamo, ali sem lahko še kaj poleg tega, da sem Slovenka, ker so me otroci zafkavali.«¹

Mama ji je svetovala, naj reče, da je iz Avstrije, kar ne bo daleč od resnice. In res je bila od takrat naprej uradno, za javnost, Avstrijka. Iz svojega otroštva se spomni, da so stari starši govorili slovensko, njihovi otroci pa so se tega sramovali in so hoteli, da se v njihovih domovih govori angleško. »Če pomislim na moje slovensko poreklo, se bolj kot česarkoli drugega spomnim peke. Moja mama je vedno pekla kruh doma, kot tudi moje tete in stara mama. Pa rezance za v juho.« In spominja se, da je bila vedno povsod vesela, glasna muzika. Polka. »Imela sem bratranca, ki je igral harmoniko in obhajala me je groza, da bi kdo to izvedel. Harmonika, brrrrr...«

Danes uči svojo vnukinjo, posvojeno črnsko deklico, kako se naredi potica, svojo snaho, po poreklu iz Tajske pa, kako se pleše polka. Rekla ji je: »To ti bo pomagalo razumeti tvojega moža, draga.«

¹ Vse navedbe v besedilu (razen, če je drugače označeno) so iz življenjskih zgodb, ki so jih ženske slovenskega porekla pripovedovale v okviru raziskovalnega projekta »Vloga in pomen žensk za ohranjanje kulturne dediščine med slovenskimi izseljenci v Združenih državah Amerike« (Inštitut za slovensko izseljenstvo v Ljubljani). Več kot šestdeset pripovedi žensk iz vseh treh izseljenjskih obdobj (pred drugo svetovno vojno, takoj po njej in od 1970. leta do danes) sem posnela v različnih krajih ZDA od leta 2002 do 2004. Gl. Mirjam Milharčič-Hladnik, »Slovenian Women's Stories from America«, *Dve domovini/Two Homelands* 17, Ljubljana, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 2003, str. 47–61.

Kaj se je spremenilo v šestdesetih letih? Moja sogovornica nedvomno. A zadrega, ki jo je obhajala ob misli, da bi šolske prijateljice izvedele, da igra njen bratranec harmoniko, ni izginila samo zaradi časovne distance, osebnega prevrednotenja identitete in intimnih premislekov o tem, iz česa smo narejeni, ki jo pogosto prinesejo starost, izkušnje in nostalgija. To, kar danes sama pravi, da je namreč glasba velika povezovalka, da družijo ljudi, ki nimajo drugega skupnega jezika, da si želi ohraniti tisto malo tradicije, ki jo pozna, in da ocenjuje, da ni bila v življenju nikoli bolj Slovenka kot zdaj,² ko si želi nekaj tega občutja posredovati svojim vnukom, ni osamljena izkušnja.

To je izkušnja cele ameriške družbe, ki je brezkompromisno amerikanizacijo v šestih desetletjih preobrazila najprej v čaščenje etničnosti v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja in potem v današnjo zmerno tolerantnost do različnosti kot individualne izbire.

»PUT YOUR ARMS AROUND ME HONEY, HOLD ME TIGHT ...«

Od leta 1900 do 1924, ko se je v Združene države Amerike priseljevalo veliko ljudi s slovenskega ozemlja, je pionirsko navdušenje nad sprejemanjem priseljencev postopoma ugašalo. Optimizem, da je za vse dovolj zemlje in dela, je izpodrivalo spoznanje, da je zemlja omejena in razdeljena, da je delo negotovo zaradi ponavljajočih se ekonomskih kriz in da so sanje o boljšem življenju v nevarnosti, da se nikoli ne uresničijo. Največje utelešenje te nevarnosti so predstavljali novi priseljenci, ki so bili v tem obdobju večinoma iz jugovzhodne Evrope – Židje, Italijani, Slovani. Čeprav priseljenci iz zgodnjega obdobja priseljevanja na začetku 19. stoletja, predvsem Irci, niso doživljali navdušenega sprejema, pa se je nasprotovanje in nezaupanje do novih prišlekov močno okrepilo šele na prehodu v 20. stoletje. Tej spremembi so botrovali različni razlogi. Med njimi sta bila velika koncentracija bogastva v kmetijstvu in industriji, ki je prestrašila manjše kmetovalce in podjetnike, ter ekonomska kriza konec 19. stoletja, ki je razbila iluzijo neomejenega razvoja.³

Leta 1851 je bilo v *The Massachusetts Teacher* postavljeno tipično vprašanje tistega časa: »Ali bo irska imigracija, tako kot blatni Misuri, ki izliva svoje vode v čisti Misisipi in onesnažuje vso združeno maso, razširila pokvarjenost in nevednost,

² Spreminjajočo se naravo identitete, njeno drsljivost, ki jo v nerepresivnih okoliščinah lahko upravljamo zavestno in namerno, natančno ilustrira naslov knjige ameriške avtorice italijanskega porekla, Marie Laurino, »Were you always an Italian?«. Odgovor je seveda, ne. Njena eksplikacija nudi napeto in vznemirljivo potovanje skozi dano, zavrnjeno in intimno rekonstruirano etnično identiteto, ki je hkrati povsem osebna izkušnja avtorice, na drugi strani pa izkušnja številnih žensk, med njimi tudi žensk slovenskega porekla, katerih pripovedi sem posnela. Gl. Marie Laurino, *Were You Always an Italian? Ancestors and Other Icons of Italian America*, W.W. Norton & Company, New York, London, 2000.

³ Maxine Schwartz Seller, *To Seek America, A History of Ethnic Life in the United States*, Jerome S. Ozer, Englewood, 1988, str. 194.

zločin in bolezn med vsem našim domačim prebivalstvom?»⁴ Kot glavni mehanizem pretvarjanja priseljencev v Američane je bilo vzpostavljeno javno šolstvo, ki je uživalo ugled dobro delujoče in učinkovite »čistilne naprave« ter s tem za nekaj desetletij utišalo protiimigrantske glasove. Glede tega, kako uspešna je šola pri amerikanizaciji in asimilaciji priseljencev, pa so se po prvem valu navdušenja in prevladi optimizma naprednjakov začeli kazati znaki dvoma, ki so krepili vedno bolj vplivne narodnjake.⁵ To so bili zagovorniki prekinitve priseljevanja, ki so vzroke za domače ameriške probleme našli v prevelikem priseljevanju na eni strani in v tipu priseljencev na drugi. Priseljence so delili na tiste, ki so bolj, in tiste, ki so manj sprejemljivi za ameriško družbo. Ali drugače rečeno, nekateri priseljenci so bili po njihovem mnenju bolj primerni za asimilacijo zaradi svojih kulturnih in mentalitetnih lastnosti, drugi pa ne. Med slednje so sodili tudi Slovani.

»Na začetku so stereotipi o revščini, nemoralnosti in radikalizmu veljali tako za priseljence zahodnoevropskega kot vzhodnoevropskega porekla. Vendar so se narodnjaki postopoma osredotočili na slednje. Novi stereotipi o Slovanih, Italijanih in Židih so odražali nove skrbi ameriške skupnosti. Delavci, rojeni v Ameriki, so začeli slovanske in italijanske delavce označevati kot orodje velikih korporacij – uvožene stavkokaze, degradirane ljudi, ki kradejo delo Američanom s tem, ko pristajajo na mezde, s katerimi noben spodoben človek ne more preživeti.«⁶ Glede zadnjega so imeli nedvomno prav. Delodajalci so vsaki naslednji etnični skupini, ki so prihajale iz Evrope v valovih, plačevali manj. Z izkoriščanjem popolne odvisnosti novih prišlekov in razpihovanjem rasizma med tistimi, ki so prišli pred njimi, so učinkovito zniževali mezde, zviševali dobičke in preprečevali solidarnost med delavci.⁷

Narodnjaki so pod geslom, da je treba ohraniti ameriškost Amerike, zahtevali ukinitve priseljevanja in v luči grozot vojne v Evropi in oktobrske revolucije dosegli, da sta bila zakona o tem leta 1921 in 1924 tudi sprejeta. Zakon iz leta 1921 je prvič uvedel sistem kvot in določal, da lahko letno sprejmejo tri odstotke priseljencev vsake narodnosti, ki je obstajala v popisu ameriškega prebivalstva leta 1910. Še bolj restriktiven zakon je bil sprejet leta 1924 in je letno kvoto dovoljenega števila priseljencev zmanjšal na dva odstotka števila zunaj Amerike rojenih prebivalcev, kot so bili navedeni v popisu prebivalstva leta 1890. To je pomenilo, da je zakon dajal veliko več

⁴ Nav. v: M. B. Katz (ed.): *School reform: past and present*, Little, Brown and Company, Boston, 1971, str. 169.

⁵ Nativists in progressivists prevajam kot narodnjake in naprednjake z upanjem, da je bralstvu jasno, da je prevod lahko samo približen. Narodnjaki so bili s širjenjem strahu pred priseljenci (takrat so bili problem predvsem Irce in njihova vera, katolicizem), ki lahko uničijo državo, močni že pred državljansko vojno 1861, vendar je njihov vpliv po vojni upadel. Naprednjaki pa so, nasprotno, verjeli, da so ameriške institucije sposobne vsakega tujca spremeniti v popolnega Američana. Prim. Maxine Schwartz Seller, nav. delo, str. 98–100 in 141–142.

⁶ Prav tam, str. 200.

⁷ Gl. Thomas Bell, *Out of This Furnace, A Novel of Immigrant Labor in America*, University of Pittsburgh Press, 1985.

možnosti priseljencem iz severne in zahodne Evrope, saj so se začeli ljudje iz vzhodne in južne Evrope bolj množično priseljevati šele na prelomu stoletja in na začetku 20. stoletja.⁸ Omejeno priseljevanje, regulirano s kvotami, se je nadaljevalo, množičnega in neomejenega priseljevanja pa je bilo s tem zakonom konec. Zaključeno je bilo izjemno obdobje v ameriški zgodovini, ko so se v obljubljeni deželo zgrinjali milijoni ljudi brez vsake omejitve, če ne štejemo postopka na Ellis Islandu.

Med njimi so bili tudi stari starši moje sogovornice iz La Sallea na nekoč rudarskem področju v bližini Chicaga. Samo nekaj let mlajša od novinarka iz Pittsburgha pripoveduje, da so njeni stari starši prišli iz Dolenjske, da so starši govorili slovensko, otroci pa ne.

»Moj oče je bil zelo odločen človek in je privarčeval denar in si kupil tovarnjak in začel biznis, pri katerem je seveda rabil angleščino. Vsi v družini smo morali govoriti samo angleško. Vsi njegovi prijatelji in mama pa so govorili slovensko in stari starši so govorili slovensko, ampak mi tega sploh nismo opazili. Poznala sem starše moje mame, od očeta so že umrli, in stara mama je znala malo angleško, stari oče pa nič. Komunicirali smo nekako. Moja mama nas ni učila slovensko, kajti, ko je ona odrasčala, je hodila v slovensko šolo, in je imela težave. Oče jo je vpisal tudi v ameriško šolo in tako se je morala učiti obeh jezikov in to je bilo zanjo zelo težko. Mislim, da je tudi ona hotela, da govorimo angleško, saj, če smo že živeli v Ameriki, je to bilo za nas najboljše.«

In tudi dovolj. Vse drugo je bilo namreč tradicionalno slovensko. Vso zelenjavo so pridelali doma na vrtu, jo predelali in shranili. Oče je redil živali in bil znan daleč naokrog po dobrih klobasah. Vse jedi so bile slovenske, vsa hrana je bila domača, vse družabno in socialno življenje je bilo slovensko. Oče je vsako leto kupil grozdje in naredil vino. »In to je bila velika stvar za sosese, ker je naredil morda okrog petdeset sodov vina. In kdor je prišel v hišo, je bil postrežen z vinom in je odšel domov srečen.«

Pripovedovalka, ki je odrasčala na področju rudarskega Iron Rangea v severni Minnesoti v istem obdobju kot obe prej navedeni, je povedala podobno zgodbo.

»Spomnim se mojega jušnega krožnika, ki sem ga postavila pod božično drevo in v njem dobila pomarančo z nekaj kovanci in bomboni in verjemite mi, v tistih časih je bilo to nekaj čudovitega. Moja mama mi je to dala – hrano, praznovanja, tradicijo. Jezika pa ne. Sicer sem razumela, kaj so govorili, razumela sem besede, nisem pa se nikoli naučila govoriti. Starih staršev nisem imela. Nikoli nisem zares slišala zgodb starih ljudi. Edino, kar se spomnim, je zgodba o vojni, ki me je pretresla in mi še vedno priključ solze v oči, kako je bilo mrzlo in kako je ljudi zeblo. Kar mi je ostalo v spominu, je juha in jabolčni štrudel. In ob nedeljah poleti – jaz sem živela v zelo slovenski soseski – so šli vsi gor na velik travnik in od nekje je prišla hrana, in tam so peli, samo peli.«

⁸ Kvotni sistem, preveden v konkretne številke je, na primer, za Poljake predvideval, da se jih je v Ameriko leta 1914 priselilo več kot sto dvajset tisoč; da je zakon iz leta 1921 dovoljeval priselitev več kot devetnajst tisoč; po zakonu iz leta 1924 pa jih na leto niso sprejeli niti polnih šest tisoč. Kvotni sistem ni veljal za žene in otroke priseljencev. David M. Brownstone, Irene M. Franck, Douglas Brownstone, *Island of Hope, Island of Tears*, Barnes & Noble Books, New York, 1979, str. 91–96.

Skozi več deset življenjskih zgodb ameriških Slovenk druge in tretje generacije se vleče rdeča nit maternega jezika, ki jo je težko razumeti, če ne poznamo okoliščin, v katerih so živeli slovenski priseljenci prve polovice 20. stoletja. Dobro poznamo težke delovne pogoje v železarnah Pittsburgha, rudnikih Kolorada in Iron Rangea, pri gradnji čezkontinentalne železnice in na neskončnih poljih Srednjega zahoda, kjer je delala večina slovenskih priseljencev. Imamo številne opise garaškega vsakdana slovenskih priseljenk, ki so domove spremenile v *boarding houses* in kuhale, prale, likale in skrbele za deset ali več delavcev poleg svoje družine.⁹ Bivalne razmere so bile bedne in za mnoge priseljence so bila potrebna desetletja, da so si s prihranki lahko kupili ali najeli spodobnejše domove. Za druge, kot zgoraj opisuje pripovedovalka iz La Sallea, sta bila prosperiteta in prijetnejše življenje možna že kmalu po prihodu v obljubljeno deželo, vendar bi težko rekli, da je bilo to med slovenskimi priseljenci pravilo. Vemo tudi, da je večina priseljencev živela v trdnih slovenskih skupnostih, kjer znanje angleškega jezika sploh ni bilo potrebno. To so bile visoko razvite skupnosti z bogato ponudbo kulturnih, verskih, političnih, podpornih, trgovskih in podjetniških institucij. Vendar pa moramo pri poskusu razumevanja, zakaj se slovenski jezik med priseljenci v ZDA ni ohranil, upoštevati predvsem širše družbene razmere, ki so bistveno vplivale na položaj priseljencev in njihove aspiracije.

Pripovedovalka, uspešna pevka in kulturna organizatorica, ki je svoje otroštvo v poznih tridesetih letih prejšnjega stoletja preživljala v taki skupnosti v Clevelandu, opisuje odnos do jezika v njeni družini.

»Doma smo govorili slovensko, ampak jaz sem znala angleško, ko sem šla v šolo, ker me je naučila moja sestra, ki je sedem let starejša. Ona je znala angleško in ni hotela, da bi njena mlajša sestra ne znala angleško, ko bo šla v šolo. Ona je tista, ki me je naučila peti. Ko sem bila stara štiri leta, me je postavila za zaveso in me učila peti in gibati z rokami (poje 'Put your arms around me, honey, hold me tight' ... in ponazarja petje z rokami, op. avt.) in me pri štirih letih učila, kako naj pridem izza zaves. In ko sem šla v šolo, sem znala peti in govoriti angleško. To pa zato, ker ko je šla ona v šolo, ni znala angleško, in ker sem bila sedem let mlajša, je hotela biti gotova, da bom znala angleško, ko bom šla v šolo.«

Zakaj pravzaprav?

»YOU SOUND LIKE YOU JUST GOT OFF THE BOAT!«

Zakaj je bilo znanje angleškega jezika, in kot bomo videli v nadaljevanju celo pravilna izgovorjava, tako ključno za otroke priseljencev oziroma toliko bolj pomembno

⁹ Osebna pisna pričevanja žensk o tem, kako so preživele, ki so nam na voljo v slovenskem in angleškem jeziku, sem pregledno predstavila v Mirjam Milharčič-Hladnik, »From Slovenia to America – The Footsteps Through Time in Slovenian Women's Auto/biographical Books«, *Dve domovini/Two Homelands* 18, Ljubljana, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 2003, str. 113–122.

za njih kot za starše ali starše, ki so prišli »čez iz stare dežele«. ¹⁰ Otroci oziroma vnuki priseljencev so večinoma res živeli v slovenskih skupnostih, ¹¹ vendar so njihovo varno monokulturno zavetje zapustili, ko so šli v šolo in se soočili s širšo družbo. V šoli je vladala ideologija melting pota in neizprosna zahteva po amerikanizaciji. Na tem mestu velja opozoriti, da so se v 19. stoletju potrebe po izobraževanju množic povsod in ne samo v Ameriki izoblikovale iz družbenih problemov reda, morale in urbanizacije. Šola in vzgoja sta pomenili rešitev v smislu korekcijske funkcije revnih domov, nemoralnih staršev, delikventnih vrstnikov in nenadzorovanih mestnih četrti. ¹² Ob tem velja upoštevati značilnosti tega stoletja, kot so industrializacija, izredna rast prebivalstva, uvajanje komunikacijskih zvez in tehničnih izboljšav v vsakdanje življenje, torej pojav množične družbe v pomenu množične politike in kulture. V Ameriki, kamor so se dnevno zgrinjale množice novih priseljencev, je bila šola toliko pomembnejša institucija za reševanje družbenih problemov reda, morale in neobvladljive urbanizacije. ¹³ Iz istega razloga je šola pridobila tudi ključno funkcijo proizvajanja skupne izkušnje, ki naj bi ljudi najbolj različnih etničnih kultur, tradicij in navad opremila s kulturnimi sredstvi za identifikacijo z njihovo novo domovino. ¹⁴

¹⁰ Izseljevanje je v pogovornem jeziku druge in tretje generacije, o katerih pišem v tem delu prispevka, večinoma povzeto tako: da so predniki prišli »čez« in da so zapustili »staro deželo«. »Stara dežela« je tako ponotranjena, da si jo pripovedovalke, če je niso nikoli obiskale, še vedno predstavljajo staro. Tako, kot je bila v njihovih predstavah, ko so bile otroci. Čas, razvoj, medijske podobe in pripovedovanje tistih, ki so Slovenijo obiskali, se te podobe sploh ne dotaknejo.

¹¹ Marie Prislend med večjimi in starejšimi slovenskimi skupnostmi omenja Chicago s širšo okolico in Joliet, Pittsburgh z okolico in posebej Canonsburg in Strabane, Calumet, Detroit z okolico, številne skupnosti na področju rudarskega Iron Rangea na severu Minnesote kot Tower, Ely, Eveleth, Chisholm in Duluth, San Francisco, Cleveland z okolico, Pueblo v Koloradu, Denver, Milwaukee s širšo okolico ter Sheboygan, Willard in New York. Prim. Marie Prislend, *From Slovenia – to America*, Slovenian Women's Union of America, Chicago, 1978, str. 89–148.

¹² Gl. John Bodnar, *The Transplanted, A History of Immigrants in Urban America*, Indiana University Press, Bloomington, 1987, str. 190–193.

¹³ Od leta 1840 do 1924 se je v Združene države Amerike priselilo 35 milijonov ljudi, od tega v letih 1907 do približno 1912 po 1,3 milijona ljudi letno. A pri »amerikanizaciji«, kot piše Gisela Bock, ni šlo za učinkovitost pri delu na osnovi priučitve, kvalifikacije za določeno opravilo, ampak za izrazito prilagoditev delovnemu ritmu, uboganju in hvaležnosti. Ni čudno, da so po zatrtju stavke 1909 v McKees Rocks, kjer je 3500 neizučeni priseljencev iz šestnajstih različnih dežel vpeljalo serijo najnasilnejših delavskih akcij v ZDA, najprej ustanovili večerno šolo za angleščino in državljansko vzgojo ter cerkvenoreligiozne klube za ženske. Gl. Gisela Bock, *Drugo delavsko gibanje v ZDA od 1905 do 1922*, Studia Humanitatis, Ljubljana, 1987. Neposredni odgovor na stavko v McKees Rocks je bil sicer tak kot tudi v Pittsburghu in drugje: delavce so pregnali preprosto tako, da so vanje streljali. Gl. Gisela Bock, nav. delo, Thomas Bell, nav. delo.

¹⁴ John Dewey je nalogo šole definiral eksplicitno kot instrument razvoja demokratične družbe, ki temelji na skupni izkušnji enotnega in egalitarnega šolanja. Njeno vlogo je videl v proizvodnji skupnih elementov družbe in kolektivne privrženosti idealni obliki družbene ureditve, demokratičiji. »In ideja izpopolnitve 'notranje osebnosti' je zagotovo znak družbenih delitev. Kar se imenuje notranje, je preprosto tisto, kar ni povezano z drugimi – kar ni sposobno svobodne in polne komunikacije. Kar se imenuje duhovna kultura, je ponavadi jalovo, z nečim gnijočim okoli sebe prav zato, ker se jo razume kot stvar, ki jo ima lahko človek v sebi – in zato ekskluzivno. Kar je nekdo kot oseba,

Moje pripovedovalke, ki so odraščale v poznih dvajsetih in tridesetih letih prejšnjega stoletja v slovenskih skupnostih, so pogosto poudarjale, kako velik šok je bil zanje vstop v šolo. Nekatere do takrat sploh niso vedele, da so slovenskega porekla in da je to nekaj posebnega, pogosto v slabšalnem pomenu. Prvo zaničevanje njihovega porekla, jezika, navad in običajev so mnoge doživele v šoli od sošolk ali sošolcev, ki so jih zmerjali, dajali neprijetne pripombe ali jih zasmehovali. Včasih prvo neprijetno občutje drugačnosti ni bilo povezano s tako dramatičnimi dogodki, ampak bolj z odsotnostjo referenčnega okvira, kar je opisala prva pripovedovalka v pričujočem besedilu. V večini primerov je bilo povezano z jezikom.

Pesnica Rose Mary Prosen, ki je odraščala v Clevelandu v tipični slovenski sošeski, se spominja, da ji je sošolec nekoč rekel: »Govoriš, kot da si pravkar stopila z ladje.«¹⁵ Takoj je prenehala govoriti slovensko in začela se je sramovati načina življenja svoje družine. »Moj rojstni jezik, slovenščina, ni prišel iz mojih ust, ko sem odraščala v žensko. Če je kdo spregovoril z mano v tistem jeziku, sem morda odgovorila. Najpogosteje nisem. Vendar je bilo do takrat, ko sem dopolnila trinajsto leto, rojenih že pet otrok in moje starše smo po številu presegli. Vsi smo govorili angleško. Razen slovenske molitve je angleščina prevladala v mojem domu in seveda v osnovni šoli. Postali smo Američani.«¹⁶

Čeprav je bil odziv na spoznanje, da je njihovo etnično poreklo zunaj njihove skupnosti, doma in družinskega življenja zasmehovano, pogosti so bili občutki sramu in zadrege, pa so bili izhodi iz mučnih situacij kar najbolj različni. Ena od pripovedovalk je omenila, da jo je ena sama neprijetna opazka v šoli prepričala, da se mora zunaj šole družiti samo s svojimi ljudmi, ker je samo tam varna in sprejeta. Za druge je bila odsotnost Slovencev v učbenikih ali groba pripomba o naglasu dovolj, da so se podale na dolgo pot zanikanja oziroma prikrivanja etnične identitete. Nekaterih ni prizadelo ali pa niso pustile, da bi jih prizadelo, in so ohranile jezik celo življenje. Prav tako kot etnično identiteto, o kateri se nikoli niso posebej spraševale ali jo problematizirale.¹⁷

Od česa so bili odvisni raznoliki odzivi? Na podlagi več desetih pripovedi je povsem jasno, da bi bilo vsako posploševanje neustrezno in zato je nemogoče reči, kaj

je tisto, kar je v povezanosti z drugimi v svobodnem medsebojnem komuniciranju.« John Dewey, *Democracy and education*, The Free Press, New York, 1968, str. 122.

¹⁵ Rose Mary Prosen, »Looking back«, v: G. E. Gobetz, A. Donchenko (Eds.), *Anthology of Slovenian American Literature*, Willoughby Hills, Slovenian Research Center of America, 1977, str. 28.

¹⁶ Prav tam, str. 29.

¹⁷ Marina Lukšič-Hacin opozarja, da je druga generacija, torej otroci priseljencev, najbolj izpostavljena »prvemu udaru nove kulturne in družbene sredine in njeni stopnji tolerance do drugačnosti. Pri tem je najpomembnejša 'družbeno kulturna definicija tolerančnega praga', ki se vzpostavlja kot ključna točka razlikovanja med normalnim in nenormalnim, ki je družbeno sankcionirano, stigmatizirano in potisnjeno na obrobje. Stigma pri človeku, ki mu je 'pripisana' največkrat povzroči pojav kompleksa manjvrednosti«. Marina Lukšič-Hacin, *Ko tujina postane dom*, Sophia, Ljubljana, 1995, str. 159. V zaostrenih pogojih, ki jih opisuje Prosenova, lahko pride do tako imenovane alternacije ali etnične spreobrnitve, ko govorimo o »primarni negativni identifikaciji z izvirno sredino in sekundarni identifikaciji z novo kulturo«. Prav tam, str. 160.

točno je pogojevalo ne samo trenutni odziv, ampak tudi dolgoročnejši način obnašanja v javnosti in odnos do identitete in maternega jezika. Če je ženska kot otrok živela v bogato razviti slovenski skupnosti in se aktivno udeleževala pevskih, dramskih in drugih dejavnosti tudi pozneje, kot najstnica in odrasla oseba; če je odraščala v družini, ki je gojila ne samo slovenski jezik, ampak tudi ponos na svoje poreklo, tesne stike s sorodstvom v stari deželi in je odhajala k njim na obisk; ali pa če je bila kot otrok tesno emocionalno navezana na mamo, babico ali drugo sorodnico, ki je gojila tesne stike ali lepe spomine; taka ženska je tudi v svojih poznih šestdesetih letih ali še pozneje ohranila vsaj delno znanje slovenskega jezika, predvsem pa ni v nobenem obdobju svojega življenja izgubila oziroma zatrla svoje etnične identitete.

Izogibanje etnični identiteti je bilo včasih povezano s hladnimi odnosi v družini, odsotnostjo sorodstva in širše slovenske skupnosti, nesrečnimi spomini na staro deželo, ki so jih starši ali stari starši prinesli s sabo in zaradi tega o svojem poreklu in svoji prejšnji domovini niso hoteli govoriti, obžalovanjem, da so prišli v Ameriko, kjer so bili manj uspešni, kot so si pred odhodom predstavljali, da bodo in z najrazličnejšimi dejavniki, ki so vzgojo v smislu ohranjanja etnične identitete onemogočali ali jo omejili zgolj na nekaj tradicionalnih jedi. Včasih pa je bil odmik od etničnega porekla in tradicije povezan tudi z izobrazbenimi in poklicnimi aspiracijami.

V času, ko je v ZDA vladal strah pred tujci in njihovo tujostjo, ko so se pojavili dvomi, ali so priseljenci sploh sposobni akulturacije,¹⁸ so se ti in njihovi otroci hoteli čimprej in čimbolj amerikanizirati, torej postati to, kar so od njih pričakovali.¹⁹ Ne glede na to, kako močno so želeli ohranjati etnično tradicijo in dediščino, je bila to pot, ki jo je večina staršev želela za svoje otroke – da bi postali Američani in si s tem pridobili ugledno mesto v širši družbi, da bi se šolali in dobili boljše plačana in manj težka dela, da bi živeli v bolj urejenih in lepših mestnih predelih. In želje njihovih otrok se niso v ničemer razlikovale, razen v primerih, ko so hčerke hotele študirati, pa pri svojih starših niso našle razumevanja in so morale iti tako kot večina s petnajstimi leti delat. Pri nekaj sogovornicah je bila odtujitev od slovenske skupnosti in identitete zagotovo povezana s tem, da jih starši ali niso pustili iti študirat ali pa so odšle kljub njihovemu nasprotovanju.²⁰ Ta korak je poglobil prepad med njimi, ki so se podale na pot visoke

¹⁸ Definicijo in stopnje akulturacije, kjer pride na koncu do popolnega prevzema druge kulture. Gl. prav tam, str. 147–149.

¹⁹ Pripovedovalka je to pričakovanje opisala z vsebino glasila SWUA – Slovenian Women's Union of America, Zarja. »Če pogledate prve izvode Zarje, boste videli, da je šlo za to, kako imeti čisto kuhinjo, kako skrbeti za otroke, kako se obleči, kako dati skupaj barve, si zavezati šal. Ona (urednica, op. avt.) je dala moč tem ženskam, da so šle lahko ven, na ulico, in bile to, kar so bile, ponosne nase in niso izpadle kot priseljenke. Kajti moramo priznati, da ne glede na to, katera skupina se je priselila, so ženske druga drugo gledale kritično: 'poglej jo, kako se oblači, pogledajte jih, kako ne znajo narediti tega in onega, le pogledajte jih'...«

²⁰ To lahko splošneje razumemo tudi kot generacijski konflikt, ki »ni v izseljenski situaciji nič izjemnega, saj je v različnih oblikah prisoten v številnih kulturah in družbah ter je 'obvezni' element vseh evropocentričnih kultur«. Gl. Marina Lukšič-Hacin, nav. delo, str. 142–143.

izobrazbe, in starši ter skupnostjo, ki so visoko izobrazbo še vedno razumeli kot tujo, nepotrebno in za slovenska dekleta nesprejemljivo.²¹

Pripovedovalka iz Puebla, rudarskega centra v Koloradu, kjer je še vedno ena od večjih slovenskih skupnosti v ZDA, je v življenjski zgodbi svoje mame strnila našete elemente. Na eni strani njena mama ni bila emocionalno povezana s svojo mamo, stare mame in drugih sorodnikov pa ni imela. Dom je bil sicer slovenski, vendar bolj v smislu tradicionalnega oblačenja in obnašanja staršev kot pa prenašanja vrednot in občutkov ponosa, obiskovanja slovenskih prireditev in navezovanja stikov v slovenski skupnosti. Korespondenca med materjo in njenimi sorodniki je morda obstajala, vendar otroci zanj niso vedeli. To je bilo povezano z nesrečnim začetkom, ko je njena mama prišla v ZDA kot najboljša, najbogatejša in najlepša dekle iz njene vasi. Poslali so jo, da se poroči z vaščanom, ki je živel »v Ameriki«, zato so poslali dekle, ki je bilo primerno nekemu, ki služi in »bogati« v obljubljeni deželi. Takšne so bile pogosto predstave o bogatih, lepo oblečenih in v dobrih službah zaposlenih izseljencih. Ko je to mlado dekle prispelo v Pueblo in se soočilo z resničnostjo težkega rudarskega življenja v neprijazni pokrajini in revnem prebivališču, je bilo prepozno za vse, razen za obžalovanje in jezo, ki sta določila njeno nadaljnje življenje. In gotovo preprečevala iskrene in spontane stike z njenimi domačimi v Sloveniji. Kaj pa naj bi jim napisala?

Moja pripovedovalka je tudi omenila, da sta bili sestri njene mame petnajst in več let starejši od nje, zato se je od njiju zelo hitro naučila angleško in ni imela nobenega stika s slovenskim jezikom. Ko si je želela iti študirat, je starši niso pustili in ko se je po nekaj letih službe poročila z Američanom višjega srednjega razreda, se je rada odselila na drug konec mesta in s tem tudi prostorsko povečala distanco, ki jo je čutila do svoje družine in svojega etničnega porekla.

»Mi smo vedno vedeli, da smo slovenskega porekla in naučili smo se kakšne besede, ampak ni bilo pomembno. Zame in mojo sestro je bilo to vedno 'kind of cool', o ja. Vendar je bilo nekaj zelo oddaljenega, ki ni vplivalo na naše življenje in ni bilo pomembno, ker smo bili Američani. Moja mama se ni nikoli družila s slovenskimi organizacijami ali bila kakorkoli vpletena v sicer zelo veliko slovensko skupnost v Puebli, deloma tudi zato, ker je hotela opraviti s svojo družino.«

Danes moja sogovornica živi v New Yorku in se je pred nekaj leti včlanila v Slovenian Women Union of America,²² udeležuje se raznih prireditev in enkrat je tudi obiskala Slovenijo. »Zame je delovanje v okviru Slovenian Women Union of America zanimivo in intrigantno, vendar ni središče mojega življenja, ni zares pomembno. Se

²¹ Nikakor pa to ni veljalo samo za dekleta. Tu jih posebej omenjam, ker se študija, iz katere izhaja pričujoče besedilo, osredotoča samo na ženske. Naj omenim vsaj znani primer slovenskega strokovnjaka in uglednega akademika, ki je prav tako izvirjal iz Clevelanda in slovenske družine in je svojo izobraževalno pot začel kot John Sešek, pri petindvajsetih letih pa jo kot John Phillip Nielsen nadaljeval na Yaleu. Gl. Rado L. Lenček, »*Eulogy of a man of two homelands*«, Dve domovini/Two Homelands 1, Ljubljana, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1990, str. 393–401.

²² SWUA – Slovenska ženska zveza je najstarejša ženska organizacija v ZDA. Ustanovljena je bila leta 1926 in se je v zadnjih nekaj letih člansko in organizacijsko okrepila.

počutim zelo ameriško in s tem nimam težav, ampak me res zanima to druženje v New Yorku in barvanje jajc in ponovni obisk Slovenije. Vendar ni v tem nič posebnega, ni nič več kot, če bi me zanimal obisk Italije ali Francije. SWUA je samo ena od ženskih organizacij, zelo staromodna in omejena, a ni v tem nič slabega. Ne morem pa reči, da se dotakne mojega srca in da je nekaj ključnega oziroma posebnega v mojem življenju. Ne, tega ne morem reči.«

Morda prav zaradi tega, kar je omenila dolgoletna voditeljica otroškega pevskega zbora v Clevelandu: »Če začne ljudi zanimati njihova tradicija pri dvajsetih, petindvajsetih ali tridesetih, so že zamudili vsa tista mladostna leta, ko lahko vsrkaš več in hitreje in je vse del tvojega odrasčanja.«²³

»I AM NOT ONLY PERFECT – I AM SLOVENIAN«

Ženske slovenskega porekla druge in tretje generacije so asimilirane, so Američanke. Podobne so si po tem, da je med njimi znanje slovenskega jezika izjemna redkost, in zelo različne po tem, kako pomembno je zanje etnično poreklo in kakšen odnos imajo do slovenske dediščine in tradicije. Kaj so potemtakem lahko prenesle svojim otrokom? Zelo različno bogato vedenje o slovenski dediščini, glasbi, kulturi in zgodovini. Nekaj o kulinariki. In zagotovo nič o jeziku.

In v tem lahko najdemo določeno podobnost med izseljenskim valom pred letom 1945 in po njem. Izseljenci po drugi svetovni vojni so bili večinoma begunci, razseljene osebe, ki so zbežali pred sovražnimi političnimi razmerami v povojni Sloveniji. Tudi v Združenih državah Amerike jih ni pričakalo najbolj prijazno vzdušje. Najprej so morali preživeti eno leto v bolj ali manj rigorozni karanteni, pač odvisno od sponzorja. Nekateri so imeli srečo in je bilo to leto bolj znosno, drugi pa so morali živeti v izolaciji in negotovosti. Po enem letu so vsi začeli pot iskanja službe ali pridobivanja izobrazbe in postopne akulturacije in asimilacije. S slovenskimi priseljenci, ki so se priselili pred letom 1945, jih je povezovalo komaj kaj več kot etnično poreklo. Bili so veliko bolj izobraženi in razgledani od njih in so relativno hitro dobili dobre službe in s tem postopno tudi udobna stanovanja in druge ugodnosti. Večinoma so pripadali srednjemu razredu, kar je pogojevalo predvsem različno razumevanje in gojenje kulture od priseljencev predvojnega obdobja. Prav ta razlika je obe skupini tudi najbolj usodno razdelila.²⁴ K

²³ Gre za odlično ilustracijo tega, kar je v teorijah socializacije opredeljeno kot primarna socializacija. Identiteta se oblikuje skozi več faz procesa, vendar »je predvsem rezultat identifikacije, ki v primarni socializaciji poteka vzporedno z imitativno težnjo (posnemanje vzornih Drugih), pozneje pa postopno prerašča v identifikacijo posameznika s samim seboj, kar vključuje tako družbene/kulturne kot individualne dimenzije«. Marina Lukšič-Hacin, nav. delo, str. 92.

²⁴ O usodni razdelitvi obeh skupin izseljencev so govorile predvsem pripovedovalke iz predvojnega vala izseljencev v Clevelandu in okolici Chicaga. V New Yorku takšne delitve ni bilo; v Washingtonu D. C. ni bila možna, ker staronaseljencev, kot jim včasih rečejo, sploh ni bilo; v Pittsburghu je povojnih priseljencev zelo malo, morda tri, štiri družine, ki se držijo zase.

temu moram dodati še dejstvo, da je pri mnogih izseljencih Slovenija ali stara dežela ostala zapisana v lepem spominu, ki so jo nekateri nostalgичno gojili in prenesli na svoje potomce. Tako učinkovit je bil ta prenos lepih in nedvomno idealiziranih spominov, da se mi je pri pogovorih s pripovedovalkami, ki nikoli niso videle Slovenije, redno dogajalo, da so opisovale njene lepote, kot da bi jih videle na lastne oči.²⁵

Povojni politični begunci oziroma razseljene osebe s seboj niso mogli prinesiti takih spominov, predvsem pa jih niso mogli prenesti na svoje potomce. Naj je bila slovenska pokrajina še tako lepa, žalostne izkušnje strahu, sovraštva in dokončne izgube domovine ni mogla prekriti. Kljub temu ni bila želja po ohranjanju etnične identitete in tradicije pri povojnih izseljencih nič manjša. Bila je kulturno drugačno usmerjena, pri ohranjanju slovenskega jezika pa, presenetljivo, nič bolj uspešna.

Pripovedovalka, ki je v New York prispela leta 1954, je opisala izjemno bogato kulturno življenje slovenske skupnosti, kjer so do leta 1960 povojni izseljenci gojili raznoliko kulturno in družabno dejavnost. Potem pa so doštudirali, se razselili po ZDA, poročili in zaposlili in dejavnost je zamrla, ker zanje ni bilo več časa, postopoma pa tudi ne ljudi. Kako je bilo z jezikom?

»Prva hčerka je govorila samo slovensko do vrtca, pri drugi pa smo že popustili, imeli smo že televizijo. Hčerka še vedno govori slovensko, ko pride domov, čeprav je ves čas med Amerikanci, pa vseeno govori slovensko. Mi sicer govorimo oba jezika, mešamo, s starejšo hčerko sploh govorimo bolj angleško. Ne vem, kako do tega pride.

Saj včasih je biti Slovenec bil problem!

Šole so bile za to krive, ljudje niso niti vedeli, kje je Slovenija. Včasih so v šoli zahtevali, da se doma govori angleško, danes pa ni več tako, je veliko več razumevanja za dvojezičnost in večkulturnost. Zelo malo ljudi je tu, ki bi obvladali slovenski jezik. Za njih ni to nič pomenilo, na primer španščina je prisotna, naš jezik pa ni imel smisla. Šele leta 1972, ko smo otroke peljali v Slovenijo, so videli, da ima ta jezik smisel in da ni to samo nekaj, kar forsiramo doma.«

Dejstvo, da je bilo težko biti Slovenec, je predvojne in povojne slovenske izseljence zagotovo povezovalo, čeprav ne tudi združilo. To je druga zgodba, ki zahteva posebno obravnavo. Kar bi na tem mestu rada izpostavila, so družbene razmere v ZDA, ki so se od leta 1924 v odnosu do migracije precej spremenile, po drugi strani pa spet ne tako drastično. Do drastične spremembe je prišlo šele po množičnih gibanjih za državljanske pravice v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, ki so privedle do uradnega sprejetja multikulturalizma kot politične in ideološke osnove ameriške družbe. Z obdobjem sprejemanja in poudarjanja različnih etničnosti v ZDA je povezan tako imenovani tretji

²⁵ Gre za simbolno identifikacijo s predniki, značilno za tretjo ali četrto generacijo potomcev belih priseljencev, pri katerih etnična identiteta nima odločilnega vpliva na njihovo življenje in je stvar svobodne izbire. Gl. Mary C. Waters, *Ethnic Options, Choosing Identities in America*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, Oxford, 1990, str. 7–8. Ta lahkotnost etnične identifikacije nas pripelje tudi do vprašanja, kaj takšna vrsta simbolne identitete sploh pomeni, ki ga je vredno preučiti v posebnem tekstu.

ali sodobni val slovenskega izseljevanja, ki sicer ni val, saj gre za posamične in ne več množične oblike izseljevanja v ZDA. A o tem v nadaljevanju.

Po drugi svetovni vojni so v ZDA veljali zakoni o omejevanju imigracije iz leta 1924; isti zakoni evgenike, ki so v nekaterih zveznih državah uzakonili prisilno sterilizacijo, isti kvaziznanstveni dokazi, da so nekatere rase bolj razvite, kulturne in civilizirane kot druge in da nekatere takšnega razvoja sploh niso sposobne.²⁶ Tej hierarhični, rasistični in ksenofobični družbeni matrici razumevanja sebe kot večetnične, večrasne in večkulturne družbe sta se v nekaj letih po koncu vojne pridružila najprej panika pred komunisti, potem pa uradni lov nanje, kar je zaznamovalo velik del petdesetih let.

Družba, kamor so pribežali izseljenci iz povojne Slovenije, ni bila prijetno, mirno in za razlike razumevajoče okolje, čeprav so predvojne ideološke in politične rasistične predstave že začele bledeti. Kvaziznanstveni dokazi, da so se pripadniki nekaterih ras nesposobni akulturirati in prevzeti državljske pravice in dolžnosti, saj ne učinki izobraževanja ne okolja ne morejo spremeniti genetskih razlik med razvojnimi sposobnostmi različnih ras, so počasi potihnil. Kvote, ki so od leta 1924 povsem prepovedovale priseljevanje Japoncev in Židov,²⁷ število dovoljenih priseljencev iz območja jugovzhodne Evrope pa znižale na nekaj tisoč, so bile popravljene toliko, da so lahko ZDA sprejele množice beguncev in razseljenih oseb iz povojne opustošene Evrope.²⁸ Grozo pred novimi priseljenci, ki jo je razpihovala beda depresije v tridesetih letih, je pregnala prosperiteta, ki so jo prinesla vojna leta, ko se je v ZDA naenkrat odprla množica delovnih mest in je ekonomska kriza ostala samo težak spomin. Razpihovanje rasnega sovraštva, odkrit antisemitizem in znanstveno utemeljevanje nečloveškosti določenih ras je postalo javno nesprejemljivo ali pa vsaj problematično tudi zaradi razkritij nacističnega genocida.

Pa vendar. Čeprav je sprejemanje beguncev in razseljenih oseb spremljala javna kampanja o pomembnosti in nujnosti takšnega ravnanja države, so begunce še vedno sprejemali sumničavost, nelagodje in tudi sovražnost. Njihova prilagoditev novemu okolju je bila različno hitra. Za begunce iz Slovenije po letu 1945 velja, da so se hitro in uspešno integrirali v ameriško družbo, saj so s svojim znanjem, izobrazbo ter potrebnim doizobraževanjem zasedli dobro plačana in ugledna mesta v ameriški družbi. Njihova motivacija za popolno vključitev v ameriško družbo je bila toliko večja, ker ni bilo nobene poti nazaj in vsaj na začetku, ko so prišli, niso vedeli, ali bodo domovino sploh lahko še kdaj videli. Iz nekaterih pripovedi je moč razumeti, da je prav prisilnost

²⁶ Rasistični pogled na družbo, ki je utemeljeval hierarhično razumevanje etnij in kultur, je od leta 1914 pridobil ugled v znanstvenih krogih in v tridesetih letih so različne meritve v znanstvenih institucijah že uspešno »dokazovale« njegovo pravilnost. Prim. Donna Gabaccia, *From the Other Side: Women, Gender, & Immigrant Life in the U.S., 1820–1990*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, 1994, str. 8–9.

²⁷ Priseljevanje Kitajcev je bilo prepovedano že leta 1882. Chinese Exclusion Act je bila »prva omejitev priseljevanja v naši zgodovini«. Maxine Schwartz Seller, nav. delo, str. 196.

²⁸ Med 1945 in 1959 so ZDA sprejele 750.000 beguncev, razseljenih oseb in »vojnih nevest«. Prav tam, str. 258–259.

odhoda povzročila nerazrešljivo identitetno situacijo, saj so se pripovedovalke počutile begunke za vedno in povsod.²⁹ Po drugi strani sem od nekaterih otrok beguncev, mladih žensk, izvedela, da je pri njihovih očetih prišlo do popolnega zanikanja etnične identitete in do odsotnosti vsake reference na njihovo domovino. Nekatere med njimi so relativno pozno, že kot najstnice, in zgolj po naključju izvedele za njegovo oziroma svoje etnično poreklo.³⁰

Če se vrnem k vprašanju ohranjanja etnične identitete in jezika med njimi, moram poudariti, da je tudi moja sogovornica iz Washingtona D. C., kjer živi, opisala podobno situacijo v veliki povojni izseljenski skupnosti.

»Glavni faktor, da se jezik ne more ohraniti, je okolje, kjer ni dovolj Slovencev, ni literature, ni vsakodnevnih stikov, poleg tega ljudje nimajo časa za otroke, ker ogromno delajo. Tistih nekaj minut na dan ne moreš posvetiti jeziku, ko si z otrokom, je preveč naporno in zahtevno ... V Washingtonu ni nobene slovenske družine, kjer bi majhni otroci znali slovensko, ohranjanje tradicije pa je v izjemno majhnem obsegu: to je maša enkrat mesečno, žeganje in miklavževanje. To je vse. Potem pa še enkrat na leto slovensko srečanje, kjer se govori angleško, kamor povabijo harmonikaša, skuhamo klobase in spečejo flancate – jaz temu ne morem reči kultura.«³¹

Pot moje sogovornice iz Washingtona D. C. pripada sodobnemu obdobju izseljevanja iz Slovenije, ki ga časovno umeščam v obdobje po letu 1970, definiram pa z odsotnostjo ekonomskih ali političnih motivov za izselitev, ki so prevladovali pred in takoj po drugi svetovni vojni. Ženske so od konca šestdesetih let dalje v ZDA prihajale zaradi študija, avanturizma, radovednosti, delovnih ponudb, zaročencev in ljubimcev, ostajale pa v glavnem zaradi tega, ker so se poročile in imele otroke.

To obdobje je v ZDA obdobje vznika pomembnosti etnične identitete, ki ga imenujemo obdobje nove etničnosti, zato ker postane etnična pripadnost družbeno cenjena, celo poveljevana. Pojavijo se najrazličnejše oblike izražanja ponosa pripadati določeni

²⁹ S tem problemom se na tem mestu ne morem posebej ukvarjati, ker je bolj zapleten. Tudi priseljenke iz tretjega vala, torej povsem prostovoljne priseljenke v smislu odsotnosti ekonomske ali politične prisile za odhod iz domovine, ki so v ZDA prišle po letu 1970, so mi govorile o povsem enakih občutjih: da niso nikjer doma, da so brez korenin, da imajo dve domovini, da so dvodomke in podobno.

³⁰ Tu gre za primer alternacije ali spreobrnitve, ki je najbolj ekstremen resocializacijski pojav. »Po intenzivnosti spominja na primarno socializacijo, saj korenito in na novo določa poudarke realnosti, kar se odvija v okoliščinah močne čustvene identifikacije z velikim Drugim (podobno kot v otroštvu).« Marina Lukšič-Hacin, nav. delo, str. 104. Seveda pa tudi pri tem ni tako preprostih rešitev. Dve pripovedovalki sta omenili, da je njun oče, povojni begunec, občasno poslušal slovensko glasbo tako naglas, da se je hiša tresla, ampak nihče si nikoli ni upal vprašati, kaj to je. Oče druge pripovedovalke pa je svojo spreobrnitev prekinil po dolgih desetletjih, ko se je po naključju sprijateljil z moškim, ki je bil tudi begunec po drugi svetovni vojni, in »prakticirajoči« Slovenec.

³¹ Precej drugačna je situacija v Clevelandu, kjer se je prav tako naselila precej velika skupina povojnih slovenskih priseljencev. Razlika je predvsem v tem, da so si v Clevelandu zgradili podobne institucije kot predvojni priseljenci, na primer slovenske domove in rekreacijsko-zabavne centre. Ustanovili so številne pevske, dramske in kulturne skupine, ki so pripomogle k ohranjanju slovenskega jezika oziroma k njegovemu počasnejšemu izginjanju.

etnični skupini kot so etnične parade ponosa, festivali, pikniki, prireditve. Na obeskih za ključke, nalepkah za avtomobile, stenskih tablicah, brisačah, majicah, predpasnikih, beležnicah in kuhinjskih krpah se zableščijo napisi: *Proud to be Polish!*, *Kiss my ass, I'm Irish!*, *Parking for Italians only, all others will be towed!*, ali pa *I am not only perfect, I am Slovenian!*

Razlogi za pojav nove etničnosti so raznoliki in številni. Med njimi naj omenim gibanje za državljanske pravice, ki je izpostavilo pravice črncev, in feministično gibanje, ki je izpostavilo pravice žensk. Ta najpomembnejši družbeni prevrat je bila zavest o tem, da morajo imeti ljudje pravice in spoštovanje kljub in hkrati zaradi svoje različnosti, od črncev in žensk pa se je razširil na etnične skupine starih in novih priseljencev. Zaradi poudarjanja pomembnosti individualnih in kulturnih razlik so začeli pripadniki etničnih skupin prvič zares svobodno in samozavestno govoriti o svojem poreklu, tradiciji, kulturi in zgodovini svojih prvotnih domov in zgodovini izseljevanja v ZDA. Konservativni protiudar,³² ki je nastopil na koncu sedemdesetih let, je z dolгим obdobjem reaganizma spremenil tako ekonomsko kot tudi politično in kulturno podobo Amerike, kakršno so vzpostavila gibanja za državljanske pravice in etnični preporod. Preprečil je uresničitev etnično pluralne ameriške utopije, vendar pa prizadevanje za nacionalno enotnost in kulturno konformnost ni moglo zbrisati pomembnosti in cenjenosti etničnega porekla, ki sta se v obljubljeni deželi dokončno uveljavila. Če ne kot prevladujoča norma, pa vsaj kot dovoljena in sprejemljiva individualna izbira.³³

In zagotovo se je ohranilo tudi prepričanje, ki se je porodilo sredi najbolj intenzivnega etničnega prebujanja, to je prepričanje, da mora biti posameznik še kaj drugega kot Američan. Različne verzije izjave poljskega kuratorja knjižnice iz sredine sedemdesetih let: »Brez našega porekla, katerekoli nacionalnosti je, nismo nič,«³⁴ sem sama ničkolikokrat slišala od svojih pripovedovalk. To je morda najpogostejše povedana misel več kot šestdesetih žensk, s katerimi sem posnela njihove življenjske zgodbe.

»Saj, kaj pa je ameriška kulturna identiteta? Je to potrošništvo, je to gledanje televizije, to je zanimiva tema,« je razmišljala mlajša ženska, ki živi z možem Američanom in dvema majhnima otrokoma v Brooklynu. Druga sogovornica, ki živi v okolici New Yorka s slovenskim možem že okrog trideset let in ima štiri odrasle sinove, mi je razlagala: »Nekaj moraš biti, drugače se izgubiš, nekaj moraš imeti, da se obdržiš, da si samostojen in samozavesten. Ker ne moreš biti samo Američan, to ni dovolj.«

In tudi Rose Mary Prosen opisuje, kako si je potem, ko se je odločno odrekla svojemu maternemu jeziku in se uspešno amerikanizirala, začela zastavljati isto vprašanje:

³² Vzpon neokonservativizma v Angliji in Združenih državah je reafirmiral osnovne neenakosti pod geslom, da so neenakosti prvi pogoj liberalne svobode, in utrdil glavne elemente neoliberalizma, kot so kompetitivni individualizem, svoboda izbire in egoistični interes.

³³ Možnost izbiranja, ki jo je etnični preporod vzpostavil v okvirih sprejemljivosti in zaželenosti etnične identitete, so nekateri teoretiki poimenovali kar *dime store ethnicity*. Izbrati in gojiti določeno etnično identiteto naj bi postalo tako preprosto kot iti v *dime store* (trgovine z najbolj poceni blagom, pri nas bi rekli »trgovina za tolar«) in si nekaj kupiti. Prim. Mary C. Waters, nav. delo, str. 6.

³⁴ Prav tam, str. 271.

»Moja generacija smo postali Američani. In šele ko sem končala srednjo šolo, sem se začela spraševati: 'Kaj pa je Američan?'«³⁵ Očitno to tudi zanj ni bilo dovolj. Ko je prerasla otroško in mladostno zadrego in zmedenost zaradi svojega porekla, ga je začela ceniti in razumeti na povsem drugačen način. Kot vrednoto. Ni se preselila nazaj v slovensko skupnost, je pa o svojem otroštvu v njej in svojem poreklu začela pisati.³⁶

Če razumemo družbene okoliščine, lahko razumemo tudi, zakaj ženske to misel tako pogosto poudarjajo. Poudarjajo jo zato, ker je najbolj pozitivna interpretacija potrebe po ohranjanju etnične identitete in tradicije, kar jih je bilo proizvedenih v ZDA in hkrati tudi najbolj družbeno sprejemljiva ter, ne glede na ideološke spremembe, politično korektna. Če so predniki njihovih sogovornic prišli okrog leta 1905 ali 1954, če so v ZDA odraščale pred drugo svetovno vojno ali po njej, če so stopile iz letal na ameriških letališčih v času gibanja za državljanske pravice ali globalne internetne povezanosti; ta misel je za vse enako pomembna. Etnično poreklo osmišlja na družbeno sprejet in sprejemljiv način in to je pomembno, četudi morda etnična identiteta v njihovih življenjih ne igra odločilne vloge.

»PA KAKO ZNAJO TI DELAVCI SLOVENSKO, MAMA?«

Pripovedovalke iz tako imenovanega tretjega obdobja izseljevanja v ZDA, ki so se priselile v obdobju od leta 1970 do danes, živijo v obdobju multikulturalizma kot ameriške vrednote, čeprav se njegov pomen politično vedno na novo definira.³⁷ Če so se poročile s Slovenci ali Američani, so se po njihovih izjavah začele bolj intenzivno ukvarjati s vprašanji etnične identitete in tradicije šele takrat, ko so imele otroke. Čeprav so se odločile, da bodo ob otrokih intenzivno razvijale slovensko identiteto, jih je veliko poudarilo, da je ohranjanje slovenskega jezika v ZDA zelo težko. In to ne glede na velike prednosti in povsem drugačne razmere, v katerih so živele oziroma živijo v primerjavi s povojnimi in predvojnimi izseljenkami. Pripovedovale so, da imajo možnost dokaj pogostih obiskov Slovenije, kamor hodijo otroci na počitnice ali daljše obiske, da gojijo tesne stike s sorodniki in prijatelji po internetu, telefonu in tako, da prihajajo oni na obisk. Po pošti dobivajo slovensko časopisje, knjige, pravljice na kasetah in slovenske filme. Vse to je bilo povojnim izseljenkam in njihovim otrokom do določenega obdobja povsem nedosegljivo. Pa vendar, celo v ugodnih okoliščinah učenje in gojenje slovenskega jezika težko uspe.

»Ko je šel moj sin prvič v Slovenijo, so delavci delali ob cesti in se pogovarjali slovensko in me je vprašal: 'Pa kako znajo ti delavci slovensko, mama?' Ko sem vozila

³⁵ Rose Mary Prosen, nav. delo, str. 33.

³⁶ Gl. navedeno delo in posebej pesniško zbirko Apples, samozaložba, Cleveland, 1980.

³⁷ Kaj bi bil lahko bolj nazoren primer, kot spremembe v odnosu do priseljencev in pripadnikov določenih etničnih skupin, ki jih je povzročil napad na Svetovni trgovski center v New Yorku leta 2001. Manj usodnih prelomov glede odnosa do priseljencev je bilo v zadnjih tridesetih letih precej in so bili odvisni od ekonomskopolitičnih razmer v državi.

svojega sina in sestrično po Sloveniji pet dni, sta se čudila napisom, recimo, moka. 'Joj', je rekel sin, 'to mami vsak dan rabi'. Čudilo ju je, da jezik res obstaja in videla sta, da je res dobro, če ga znaš. Najbolj važno je, da starši govorijo slovensko, to je bistveno, sicer izgubiš vse. Ampak med Slovenci je tako, da starši kar pozabijo slovensko in nočejo govoriti. Sploh se ne zavedajo, kdaj zdrknejo v angleščino in tam potem ostanejo. Zame ni bil problem, ker sem učiteljica in se lažje izražam v slovenskem jeziku. Mi smo vedno dosledno govorili slovensko in še vedno je tako«, mi je pripovedovala mati štirih otrok iz New Yorka, ki je prišla v ZDA konec šestdesetih let prejšnjega stoletja. Pri njih doma so praznovali slovenske praznike, sinovi pa so se naučili kuhati slovenske jedi. Pa vendar je sogovornica realistična v svojih pričakovanjih.

»Vsi štirje sinovi so poročeni in imajo otroke, ampak živijo daleč proč in imajo neslovenske žene. To je vse izgubljeno. Ne moreš pričakovati, da bo drugače, ker nimamo stikov, očetje pa nimajo časa in vsa komunikacija poteka v angleščini.«

Mlajše matere z majhnimi otroki imajo večji nadzor nad časom in verbalno komunikacijo otrok, zato so bolj optimistične. Možnost, da se bodo otroci poročili s partnerji, ki ne bodo slovenskega porekla, se zaradi službe odselili na drug konec kontinenta, zaradi pomanjkanja časa, ki ga neizbežno povzroči uspešna kariera, pa pozabili tudi na ohranjanje etnične identitete, je za njih še preveč oddaljena, da bi o njej razmišljale. Pa pogosto obstaja še neka povsem sanjska možnost, da se bodo vsi skupaj vrnili v Slovenijo, ki jo omenjajo v zadregi, prikriti s smehom.

Slovenka, ki živi v Brooklynu z ameriškim možem in dvema majhnima otrokoma, mi je povedala, da poskuša iti vsako leto z njima v Slovenijo za mesec ali več in da življenje, kolikor je mogoče, organizira po slovensko. »Skušam, da imamo neko slovensko življenje, ker želim, da bi sinova to imela. Govorim vedno samo slovensko z njima, to je prvo. Ker sem doma, ne delam, je dan urejen tako, da imamo zajtrk, da imamo slovensko kosilo, z juho in vsem, pa čisto nekaj malega za večerjo. Da greš popoldne ven, tisto slovensko, kot sem jaz imela doma, ko smo šli s starši popoldne ven. Pa prazniki, tipični prazniki. Božič smo praznovali na predvečer z večerjo, tako kot imamo mi ... Za sinova se bom potrudila, da bi ju naučila slovensko, pa običaje, da gresta lahko tam v šolo za kakšno leto, ali pa, če se bo odprla ta poletna šola, in da imata možnost iti študirat, če želita. Da poznata Slovenijo – mene v bistvu, to sem jaz.«

Povsem enak razlog, najbolj intimni, je omenila tudi druga sogovornica, ki prav tako živi v Brooklynu z dvema mlajšima otrokoma in ameriškim možem. Jezik ju uči zato, da bi imela lahko z njima intimni odnos, ki ga materni jezik omogoča. Čeprav je navedla tudi to, da je poznavanje dveh jezikov za otroke dobro, ker se razvijajo njihove kognitivne sposobnosti, ker postanejo bolj odprti do drugih kultur in podobno. »Zadnja tri leta se mi zdi, da sem začela bolj pogrešati Slovenijo. In ko pride pomlad in se otopli, si rečem, a, zdaj bo pa treba narediti rezervacije in iti domov ... Jaz večinoma poskušam govoriti z njima po slovensko, ampak je težko, ko si toliko časa tukaj in je tvoja služba v angleščini in je tvoj mož Američan in je šola angleško govoreča, se je treba včasih prav prisiliti, da preklopiš na slovensko ... Zato to meni dosti pomeni, da grem domov in da jih obkroži slovensko govoreče okolje, ker drugače ne moreš,

je zelo težko. Gremo vsako leto, poskušamo iti vsako leto za tri, štiri tedne. No, pa starši pridejo, ampak to ni isto. Resnično morajo biti v Sloveniji, kar se jezika tiče. Ker ostalo je vse akademsko.«

Zanimivo je, da pripovedovalke ugotavljajo, kako pomembno je »etnično okolje«, da se otroci lahko učijo jezika in s tem posredovanih vrednot in določenih kulturnih vzorcev obnašanja. Dobro se zavedajo, da je vsak njihov napor znotraj doma, pa naj bo še tako velik, obsojen na neuspeh, če ga ne podpirajo redni obiski Slovenije in pozitivni spomini, ki jih od tam otroci prinašajo nazaj v Ameriko. In celo v teh okoliščinah si nobena ne bi upala napovedati, da bodo otroci v prihodnosti gojili svoje etnično poreklo in jezik. Kljub stoletni časovni razliki in neprimerljivim življenjskim pogojem ter družbenim okoliščinam je podobnost v razmišljanju predvojnih in sodobnih žensk o ohranjanju etnične identitete zelo podobna. Saj ni opaziti, da si katera ne bi želela, da bi bili otroci v ameriškem okolju uspešni in zadovoljni, vendar pa je presežek v smislu ohranitve etnične identitete in po možnosti tudi jezika prisoten skoraj pri vseh.

Vprašanje, zakaj se etnična identiteta ohranja in zakaj ljudje čutijo potrebo, da so še kaj, saj »ne moreš biti samo Američan, to ni dovolj«, je bilo deležno posebej intenzivne obravnave po velikem etničnem preporedu v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Raziskovalci migracijskih in socializacijskih procesov so poskušali pojasniti, zakaj se niso uresničile napovedi optimističnih naprednjakov, da se bodo milijoni priseljencev v ameriških institucijah šolskega, delovnega in političnega sistema že v nekaj generacijah »amerikanizirali«, torej postali ponosni Američani, zadovoljni in hvaležni, da pripadajo tako imenitni državi in naciji brez etničnega presežka. Pred tem se je akademska razprava o tem, ali bodo Američani kdaj izgubili svoje etnične identitete, razvnela med »asimilacijskim« in »pluralističnim« pogledom na etničnost. Zagovorniki asimilacijske teorije so trdili, da etničnost za generacije, ki so časovno že zelo oddaljene od izvornih priseljencev, ni več pomembna. Etnične skupnosti so razpadle in s tem tudi izolacijski način življenja, bivanja, dela, poročanja. Če ne obstajajo več ekonomski, politični ali verski razlogi za etnično solidarnost, potem tudi etnična identiteta ne more preživeti oziroma nima razloga za preživetje. Na drugi strani so zagovorniki pluralistične perspektive opozarjali, da etnična asimilacija ni neizogibna celo v okoliščinah, kjer na prvi pogled nima nobenega ekonomskega ali političnega smisla, kjer ljudje živijo v predmestjih daleč proč od tradicionalnih etničnih skupnosti ali v mešanih zakonih.³⁸

Ko je prišlo do etničnega preporeda, so se tovrstne razprave morale umakniti očitnim dejstvom in se preusmeriti na povsem konkretna vprašanja, kaj nova etničnost, kot so jo poimenovali, sploh pomeni in od kod izvira.

Uveljavilo se je razumevanje, da gre za simbolno identifikacijo s svojim etničnim poreklom, ki je stvar posameznikove odločitve in izbire, in ni več usodna ali odločilna okoliščina, v kateri se je rodil. Kot individualna izbira je povsem intimna in nima nobenega vpliva na delovno, bivanjsko, šolsko, pristočasno delovanje, razen, če se

³⁸ Mary C. Waters, nav. delo, str. 4–6.

posameznik za to odloči.³⁹ Zaradi te intimne in individualne značilnosti simbolne identifikacije se tudi pojavlja vprašanje, kaj to sploh je. Odgovori so različni in njihova skupna poteza je v tem, da je simbolna identifikacija z etničnostjo od šestdesetih let prejšnjega stoletja dalje postala stvar izbire in da je spremenljiva. Preveč banalno sicer zvenijo tisti, ki trdijo, da je etnična pripadnost postala blago, ki ga izbereš v neskončnih vrstah ponujenih etničnosti brez velikega stroška in kadar ti to ustreza.

Iz pripovedi, ki sem jih poslušala, bi lahko zaključila, da simbolna identifikacija z etničnim poreklom ali celo samo etnično skupino kot v primeru clevelandskega peka, ki se ima za Slovence, čeprav je Poljak, morda danes res nima visoke cene, lahko pa daje življenju nekaj, kar je težko raziskovati, pa ni zato nič manj pomembno, to je smisel. Pred sto in več leti so prihajali prvi priseljenci, ki so bili skoraj vsi neizobraženi in nekvalificirani delavci, vendar »so bili v določenem smislu skoraj vsi mojstri v svoji sposobnosti ustvarjalnega prirojanja kulture in pomenov tako, da so služili njihovim vsakodnevnim psihološkim in socialnim potrebam. Pomislimo na njihovo uporabo bogatega nabora pesmi, plesov, ljudskih zgodb, ki ga je skoraj vsaka skupina prinesla v ameriško mesto. To izročilo in kultura sta se ohranjala v tradicionalnih skupnostih in učinkovito služila kot sredstvo za tolmačenje pomenov in razumevanj v svetu, ki je bil onkraj moči navadnih ljudi, da bi ga vodili.«⁴⁰ Njihovi potomci in priseljenci, ki prihajajo v Ameriko danes, so izobraženi, poklicno mobilni in uspešni, živijo v heterogenih udobnih predmestjih in v razmerah, ki niso v ničemer primerljive s časom, ko so z ladij sestopali prvi priseljenci. Razen, če govorimo o iskanju pomenov in razumevanj, ki bi svetu okrog nas dajali smisel.

ZAKLJUČEK

Pričujoče besedilo se je ob poskusu določiti nekatere družbeno pogojene meje pri razumevanju ohranjanja etnične identitete med slovenskimi izseljenci in njihovimi potomci v ZDA še bolj razprlo. Obseg razpona vprašanj, ki jih življenjske zgodbe postavljajo vedno znova izven opredelitev, interpretacij in shem, preko katerih jih poskušamo razumeti, naj premeri zaključna pripoved.

Moja sogovornica iz Clevelanda, ki opisuje svoje težke življenjske preizkušnje med nalezljivim smehom, bi po shematični delitvi spadala v povojni izseljenski val političnih beguncev. Vendar je v Cleveland prispela leta 1956 samo zato, ker jo je povabil stric. Prišla je iz radovednosti in mladostne prešernosti in kot pravi sama, so vsi skupaj doma mislili, da gre na nekakšen izlet. Potem pa se je poročila s slovenskim fantom, ki je v Cleveland prišel leta 1949 in je bil pripadnik domobrancev, a to dejstvo njenega življenja ni v ničemer zaznamovalo. Zaznamovalo ga je to, da je imela v petih letih štiri otroke in jih je med enim in drugim prav toliko tudi izgubila. Da je skrbela za dom in

³⁹ Prav tam, str. 7.

⁴⁰ John Bodnar, nav. delo, str. 185.

za to, da so otroci jedli samo naravno, doma pripravljeno hrano, da je mož pridno delal in so štirje sinovi hodili v slovenske šole, na slovenske prireditve, koncerte. Dokler ni mož začel bolehati in je kmalu neozdravljivo bolan obležal v njeni domači oskrbi za dolga leta, otroci pa so nehali hoditi na prireditve in v slovensko šolo, ker vsega sama ni zmogla. Že spet bi lahko predvidevali, da so zaradi tega, ker so živeli v slovenski družini, nekaj časa hodili v slovenske šole in se udeleževali slovenskih prireditev, ker so doma živeli v tradicionalnem slovenskem okolju glede hrane, praznovanj in ker so starši z njimi govorili slovensko, bili tudi sami aktivni govorci slovenščine. Pa niso. Slovensko razumejo, govoriti pa ne znajo več. So pa kljub temu, ponosno pravi sogovornica, zavedni Slovenci.

»So bili že vsi štirje v Sloveniji, in vsi rečejo, gremo domov. Tako kot jaz, ko rečem, grem domov, ko grem v Slovenijo. In tudi nevesta, en sin je že poročen, je bila že v Sloveniji. Tisto leto, ko je bil papež v Sloveniji, sem ravno nehala delati in so mi dali šest tisoč dolarjev odpravnine in dobila sem ven tako samo štiri tisoč, drugo so pobrali davki. In sem si mislila, da bi šla jaz. Ampak jaz ne bom imela več dolgo teh spominov, sem si rekla, naj grejo fantje, oni imajo še celo življenje pred sabo. In pa še ta mlada. Dva sina nista mogla iti,« nadaljuje zgodbo pripovedovalka, »drugi pa so šli in so se imeli zelo lepo. In ta moja nevesta, ki je rojena Američanka, in sem si mislila, kaj si bo pa ta mislila o teh revnih Slovencih? ... Ko smo jih šli iskat na letališče, je ponavljala, 'nikoli več, nikoli več', in sem si mislila, na, pa je šlo dva tisoč dolarjev v nič. Potem pa je rekla, da se bo šla takoj učiti slovenščino in da ne bo šla nikoli več, ne da bi znala jezik. Je tako ponosna, je bila tako vesela tam, tako zadovoljna in navdušena. In je rekla: 'Ko smo se peljali nazaj z avtobusom iz Italije in sem gledala skozi okno, sem rekla: 'Zdaj pa smo v Sloveniji'. In sem jo vprašala, ja, kako si pa vedela. 'Ja', je rekla, 'ko pa je bilo vse na svetu tako lepo'.«

SUMMARY

PRESERVING OF ETHNIC IDENTITY AND HERITAGE AMONG THE SLOVENIAN IMMIGRANTS AND THEIR DESCENDANTS IN THE UNITED STATES

Mirjam Milharčič-Hladnik

The text presents different ways of preserving ethnic identity and heritage among Slovenian immigrants and their descendants in the USA from the beginning of the 20th century till now. It presents them through the two intertwined perspectives. The first one describes the social and political circumstances in the USA in the three main periods, in which the Slovenians have immigrated: before the second world war, after it and after 1970. The second perspective is given by the narratives of the Slovenian women or their descendants, in which the practical aspects of the preserving of the ethnic identity or its

denial are described. The women narratives were recorded as part of the oral history project, in which more than sixty women of different age, occupation and places participated. One of the most important theme in their stories is the slovenian language and the fact that it was not preserved. To understand, why this could happen so quickly and easily we need to look through the perspective of the social and political conditions in which these women have lived.

The outline of the social conditions in the three periods of Slovenian immigration to the USA first summarizes the ideological pressupositions of the pre-war official rasism. It explains the nativists' arguments against immigration that started to build momentum at the end of the 19th century and made possible the "quota system bill" in 1924. The scientific rasism that followed was even more devastating and was slowed down only by the atrocities of the Nazis before and during the second world war. The next period, the revival of ethnicity, was born out of the civil right movement and brought a new pride to the ethnic background, culture, food, languages and institutions at the end of the 1960. The conservative counter-attack, which followed the decade later brought an end to the multicultural utopian dreams but it could not destroy the new feeling of the people of different ethnic origin, which made them feel special and good. The brief historical outline of these social changes gives the women's narratives the context, which is for the understanding and feeling of their stories of an utmost importance.

Mirjam Milharčič-Hladnik, PhD in Sociology, Research Fellow, Institute for Slovenian Emigration Studies of the Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts in Ljubljana.